

**Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»,
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
Факультету права та міжнародних відносин
Юрію КУНЄВУ**

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, доцента, доцента кафедри юстиції

Крижевської Олени Олександрівни

на дисертацію Бойка Олега Володимировича на тему:

«Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю подальшого вдосконалення інституційних засад забезпечення та захисту прав і свобод людини в умовах трансформації правової системи України, реалізації євроінтеграційного курсу держави та розвитку сучасних механізмів позасудового захисту прав. Особливого значення ця проблематика набуває в умовах повномасштабної збройної агресії проти України та дії правового режиму воєнного стану, які об'єктивно посилюють роль нотаріату у забезпеченні правової визначеності, безперервності цивільного обороту та захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Сучасний розвиток інституту нотаріату свідчить про розширення його функціонального призначення: поряд із традиційним посвідченням правочинів та інших юридично значущих фактів він дедалі більше утверджується як важливий елемент превентивного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Актуальність дослідження посилюється також трансформацією співвідношення приватноправових і публічно-

правових засад правового регулювання, що знаходить своє відображення у сучасних підходах до організації та функціонування нотаріату.

Міжнародні стандарти та досвід держав континентальної правової традиції засвідчують тенденцію до посилення ролі позасудових форм захисту прав, серед яких нотаріат посідає важливе місце. Виконуючи превентивну функцію, він сприяє забезпеченню правової визначеності, попередженню виникнення правових конфліктів, зміцненню довіри до цивільного обороту та зменшенню навантаження на судову систему.

Водночас теоретико-методологічні засади функціонування нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, цифровізації та подальшої трансформації правової системи України потребують комплексного наукового осмислення. Наведене свідчить про обґрунтованість, наукову актуальність і практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах планової науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права факультету права та міжнародних відносин Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут» на тему: «Теорія та практика забезпечення прав людини в умовах сучасних викликів і загроз» (№ 36-2022 /13.01.01).

Тематика дисертації безпосередньо корелює з основними науковими завданнями зазначеної науково-дослідної роботи, оскільки спрямована на теоретико-правове осмислення та розвиток механізмів забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах трансформації правової системи, кризових соціально-правових процесів, цифровізації та зростання ролі позасудових форм правового захисту. Дослідження інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав людини відповідає міждисциплінарному характеру наукової теми кафедри та розкриває один із її прикладних і водночас концептуальних вимірів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням О. В. Бойко дає підстави для висновку про належний рівень наукової обґрунтованості та достовірності одержаних результатів. Сформульовані автором наукові положення, висновки і рекомендації є логічно послідовними, достатньо аргументованими, відповідають меті та завданням дослідження і ґрунтуються на належній методологічній основі.

Дисертантом опрацьовано широке коло наукових, нормативних та емпіричних джерел, що забезпечило комплексний характер дослідження та належний рівень аргументованості висновків. На особливу увагу заслуговує проведений автором порівняльно-правовий аналіз правового регулювання та організації нотаріальної діяльності у Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці, Італійській Республіці, Естонській Республіці та інших державах – членах Європейського Союзу. Результати цього аналізу не лише поглиблюють теоретичне осмислення досліджуваної проблематики, а й стали підґрунтям для формулювання практично значущих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства та практики нотаріальної діяльності з урахуванням міжнародних і європейських стандартів.

Аналіз змісту дисертаційної роботи та наукових праць здобувача свідчить про самостійний характер проведеного дослідження, належний рівень володіння методологією наукового пошуку та глибоке розуміння досліджуваної проблематики. Порушень принципів академічної доброчесності в дисертації не виявлено, а використання результатів наукових досліджень інших авторів здійснено з дотриманням встановлених вимог щодо академічного цитування.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним теоретико-правовим дослідженням, у якому інститут нотаріату вперше розглянуто не ізольовано, а як складову

механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У роботі здійснено цілісне теоретико-правове, історико-правове та порівняльно-правове осмислення інституту нотаріату крізь призму конвергенції публічно-правових і приватноправових засад, міжнародних стандартів у сфері прав людини та сучасних тенденцій розвитку механізмів правового захисту.

На позитивну оцінку заслуговує запропонована дисертантом авторська концепція історичної природи українського нотаріату як превентивного публічно-приватного інституту, що еволюціонував від звичаєвих форм фіксації правочинів до системного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Обґрунтовано, що поєднання публічно-правових і приватноправових засад формує органічну модель нотаріату, притаманну українській правовій традиції, яка ґрунтується на принципах довіри та охорони правопорядку.

Серед найбільш вагомих результатів дослідження слід відзначити комплексний аналіз теоретико-правових засад конвергенції приватноправових і публічно-правових начал у сфері нотаріату в контексті міжнародних механізмів забезпечення прав і свобод людини та європейських інтеграційних процесів. На підставі проведеного дослідження автором обґрунтовано, що нотаріат за своєю правовою природою є інтегративним правовим інститутом, у межах якого органічно поєднуються делеговані державою владні повноваження та приватноправова автономія волевиявлення.

Заслуговує на підтримку висловлена дисертантом гіпотеза щодо доцільності розвитку конвергентної моделі нотаріату як інституційної форми превентивного правосуддя, заснованої на принципах публічної довіри (*publica fides*), професійної незалежності нотаріуса та делегованої державою владної компетенції. Науковий інтерес становить і запропоноване автором розуміння правового статусу нотаріуса як незалежного суб'єкта публічної довіри, який здійснює професійну діяльність поза системою державної служби, однак від імені держави та в межах наданих їй повноважень.

Науково обґрунтованими є також висновки автора щодо визначення меж цифрової трансформації нотаріату. Вони базуються на аксіологічному підході, відповідно до якого впровадження цифрових технологій у сферу нотаріальної діяльності має оцінюватися крізь призму людської гідності, принципу публічної довіри та правової визначеності, що забезпечує належний баланс між інноваційністю та гарантіями захисту прав людини.

Позитивної оцінки заслуговує запропонована автором класифікація принципів інституту нотаріату, побудована на нормативному, функціональному, аксіологічному та інституційному критеріях. Такий підхід дозволяє комплексно розкрити публічно-правову природу нотаріату та водночас підкреслити його приватноправове призначення як інституту превентивного захисту прав.

Важливе практичне значення мають положення дисертації, спрямовані на подальший розвиток концепції превентивної ролі нотаріату у правовій державі шляхом системного поєднання організаційних, функціональних і принципів засад нотаріальної діяльності в єдиний механізм забезпечення правової безпеки цивільного обороту. Особливої уваги заслуговують сформульовані дисертантом пропозиції щодо вдосконалення законодавства про нотаріат, зокрема щодо уточнення законодавчого визначення нотаріату як морально-правової інституції у статті 1 Закону України «Про нотаріат», а також щодо доповнення цього Закону статтею 16² «Цифрова трансформація в нотаріаті», яка визначатиме правові засади впровадження цифрових технологій у сферу нотаріальної діяльності.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у різних сферах юридичної діяльності. У науково-дослідній діяльності – для подальших теоретико-правових досліджень інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також розвитку доктрини нотаріального права. У правотворчій діяльності – під час підготовки

проектів нормативно-правових актів та внесення змін до законодавства України про нотаріат з метою його вдосконалення, зокрема щодо нормативного закріплення конвергентної природи нотаріальної діяльності, посилення превентивної функції нотаріату, розвитку електронного нотаріату та імплементації європейських стандартів публічної довіри (public faith). У правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики вчинення нотаріальних дій, забезпечення єдності нотаріальної практики, правильного застосування законодавства про нотаріат органами юстиції та нотаріусами, підвищення рівня правової визначеності, ефективності превентивного захисту прав і свобод людини і громадянина, а також належної реалізації публічно-правових і приватноправових засад нотаріальної діяльності. В освітньому процесі – під час викладання юридичних дисциплін у закладах вищої освіти, підготовки підручників, навчальних і навчально-методичних матеріалів, а також при написанні наукових праць, присвячених проблематиці нотаріату, забезпечення прав і свобод людини та розвитку сучасної правової системи.

Оцінка змісту дисертації. Мета дисертаційного дослідження сформульована логічно і структуровано й полягає у поглибленні наукових знань і теоретико-правових підходів до розуміння сутності інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина на основі комплексного аналізу наявних наукових доктрин, міжнародних стандартів, європейського досвіду та чинного законодавства України.

Для досягнення мети дослідження автором визначено систему взаємопов'язаних завдань, спрямованих на комплексне історико-правове, теоретико-правове та порівняльно-правове дослідження інституту нотаріату, з'ясування його місця у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина, аналіз міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду, обґрунтування концепції конвергенції публічно-правових і приватноправових засад нотаріальної діяльності, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат тощо.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, що виникають у процесі функціонування інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Предметом дослідження є інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Визначені автором мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження є взаємопов'язаними, логічно узгодженими між собою та відповідають загальним вимогам, що ставляться до дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Структура дисертації є логічною, внутрішньо узгодженою та повною мірою відповідає меті, завданням і предмету дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура роботи є послідовною та сприяє комплексному розкриттю обраної проблематики. Крім того, робота містить анотації українською та англійською мовами, а також список наукових публікацій здобувача, у яких відображено основні результати дослідження.

У вступі автором належним чином обґрунтовано актуальність обраної теми та ступінь її наукової розробленості, визначено зв'язок роботи з науковими програмами та напрямками досліджень, сформульовано мету і завдання дисертації, окреслено її об'єкт і предмет, наведено використані методи наукового пізнання. Також у вступній частині висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження.

У першому розділі дисертації досліджено історико-правові засади становлення та розвитку інституту нотаріату, простежено еволюцію наукових підходів до визначення його місця у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина та здійснено ґрунтовний порівняльно-правовий аналіз світових моделей нотаріату. Обґрунтованим видається висновок дисертанта про трансформацію нотаріату від інституту, спрямованого переважно на посвідчення юридичних фактів і правочинів, до самотійного превентивного механізму забезпечення прав і свобод людини. Безперечною перевагою розділу

є проведений порівняльно-правовий аналіз, результати якого стали підґрунтям для формулювання пропозицій щодо імплементації позитивного європейського досвіду у вітчизняне законодавство та нотаріальну практику.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових засад інституту нотаріату, його аксіологічних основ, нормативно-правового забезпечення, а також системи, функцій і принципів нотаріальної діяльності в контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Позитивної оцінки заслуговує запропонований аксіологічний підхід до визначення поняття та завдань нотаріату, відповідно до якого його діяльність ґрунтується на цінностях правової визначеності, публічної довіри та превентивного захисту прав людини. Значний науковий інтерес становить здійснений аналіз системи правових приписів, що регулюють організацію і діяльність нотаріату в Україні, а також обґрунтування авторської класифікації функцій і принципів нотаріальної діяльності, яка дозволяє комплексно осмислити правову природу нотаріату як інституту, що поєднує публічно-правові та приватноправові засади.

У третьому розділі дисертації автором комплексно досліджено напрями вдосконалення національного законодавства про нотаріат крізь призму міжнародних стандартів захисту прав людини та європейського досвіду організації нотаріальної діяльності. Обґрунтованою видається запропонована автором концепція конвергенції приватноправових і публічно-правових засад як теоретичної основи модернізації інституту нотаріату. Наукову й практичну цінність становлять висновки щодо імплементації позитивного зарубіжного досвіду у вітчизняне законодавство, розвитку цифровізації нотаріальної діяльності та вдосконалення правового регулювання статусу нотаріату. Особливої уваги заслуговують сформульовані автором законодавчі пропозиції, спрямовані на посилення превентивної функції нотаріату, зміцнення публічної довіри та підвищення ефективності механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Структура дисертації в цілому забезпечила комплексне та послідовне розкриття обраної проблематики.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Проведений аналіз дисертаційного дослідження дає підстави констатувати, що здобувачем повною мірою досягнуто поставленої мети та успішно вирішено визначені завдання. Результатом проведеного дослідження стали науково обґрунтовані висновки, теоретичні положення та практичні рекомендації щодо вдосконалення інституту нотаріату як складової механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Достовірність і обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень забезпечено належним методологічним підходом до проведення дослідження. Автором вдало поєднано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи; застосування яких є цілком виправданим з огляду на мету, завдання та предмет дослідження. Обрана методологія дала змогу всебічно розкрити функціональне призначення інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечила логічність викладу, послідовність дослідження та належний рівень аргументованості висновків. Це свідчить про високий рівень методологічної підготовки здобувача та наукову достовірність одержаних результатів.

Основні результати дисертаційного дослідження повною мірою відображені у наукових публікаціях здобувача, оприлюднених у фахових наукових виданнях, а також апробовані під час участі у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Обсяг і зміст публікацій відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертаційна робота займає належне місце у сучасних наукових дослідженнях проблем організації нотаріату та нотаріального процесу, розширює доктринальні уявлення про інститут нотаріату як складову механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина та містить

науково обґрунтовані положення, що можуть бути використані у правотворчій, правозастосовній, науковій та освітній діяльності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, які мають дискусійний характер і потребують додаткової аргументації позиції автора під час захисту, а саме:

1. Позитивно оцінюючи авторську концепцію нотаріату як морально-правової інституції, водночас слід зазначити, що окремі її положення мають дискусійний характер. Зокрема, використання аксіологічних категорій («людська гідність», «мораль», «трансформація автономії волі») потребує додаткового обґрунтування з огляду на їх співвідношення з нормативно визначеними функціями нотаріату. Крім того, не переконливим видається висновок автора про функціонування нотаріату виключно у сфері приватноправових відносин, оскільки чинне законодавство покладає на нотаріуса й низку публічно-правових повноважень. У зв'язку з цим під час захисту доцільно було б додатково розкрити зміст запропонованої дефініції та її відповідність сучасному розумінню правової природи нотаріату.

2. Заслуговує на увагу висновок дисертанта про необхідність забезпечення динамічного балансу між публічними інтересами держави та приватною автономією особи як концептуальної основи функціонування сучасного нотаріату. Водночас зазначене положення, на нашу думку, потребує подальшої конкретизації. Зокрема, у дисертації недостатньо розкрито правові механізми та критерії досягнення такого балансу в умовах реформування українського нотаріату й адаптації національного законодавства до європейських стандартів. У зв'язку з цим доцільно було б детальніше обґрунтувати, які саме елементи латинської моделі нотаріату чи інших зарубіжних моделей можуть бути імplementовані у вітчизняне законодавство, а також яким чином їх запровадження сприятиме забезпеченню належного співвідношення між захистом прав людини та реалізацією публічних функцій

держави, зокрема у сфері фінансового моніторингу, державної реєстрації та податкового контролю.

3. Науковий інтерес становить дослідження автором категорії публічної довіри (public faith) як фундаментальної засади функціонування сучасного нотаріату. Водночас окремі аспекти цієї концепції потребують додаткового теоретичного обґрунтування. Зокрема, у роботі не повною мірою розмежовано публічну довіру до нотаріуса як носія делегованих державою повноважень і публічну довіру до нотаріального акта як офіційного документа, юридична сила якого забезпечується державою. Професійна компетентність, незалежність, неупередженість та етичні стандарти діяльності нотаріуса безумовно є передумовами формування довіри до інституту нотаріату, однак правова природа нотаріального акта має самостійне нормативне підґрунтя і не може повністю ототожнюватися із суб'єктивними характеристиками конкретного нотаріуса. У зв'язку з цим доцільно було б під час захисту додатково аргументувати запропонований автором підхід до співвідношення цих категорій.

4. Заслугує на позитивну оцінку запропонована дисертантом трирівнева класифікація функцій нотаріату, яка свідчить про прагнення автора комплексно осмислити сучасні тенденції розвитку цього інституту. Разом із тим окремі положення запропонованої класифікації мають дискусійний характер. Зокрема, потребують більш чіткого визначення критеріїв відмежування контрольно-наглядової та комплаєнс-функції, а також додаткового обґрунтування змісту фіскально-компенсаційної функції нотаріату. Не зовсім очевидним є те, який саме зміст автор вкладає у поняття «компенсаційна» та яким чином виокремлення цієї функції узгоджується з традиційним розумінням нотаріату як інституту превентивного захисту прав людини. Тому доцільно було б під час захисту більш детально розкрити критерії запропонованої класифікації та її прикладне значення.

5. У дисертації обґрунтовується доцільність формування в Україні конвергентної моделі нотаріату та запровадження електронного нотаріального

акта як одного із напрямів розвитку сучасного нотаріату. Водночас дисертаційне дослідження переважно зосереджується на перевагах цифрової трансформації, тоді як ризики її впровадження висвітлено меншою мірою. Зокрема, потребують додаткової аргументації питання забезпечення безпосередності нотаріальної діяльності, збереження особистого контакту нотаріуса із заявником як гарантії вільного волевиявлення, а також визначення меж допустимої автоматизації нотаріальних процедур. Просимо здобувача висловити свою позицію щодо того, які нотаріальні дії, на його думку, можуть бути повністю цифровізовані, а які за своєю природою повинні залишатися виключно у форматі особистої участі нотаріуса.

Висловлені зауваження не мають визначального характеру та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи; вони радше відображають окремі дискусійні аспекти досліджуваної проблематики й можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових пошуків у відповідному напрямі.

Загальний висновок та відповідність вимогам. Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що дисертаційна робота Бойка Олега Володимировича на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина» є цілісним, завершеним і самостійно виконаним науковим дослідженням, у межах якого досягнуто результатів, що характеризуються науковою новизною, теоретичною вагомістю та прикладною значущістю. Представлена робота відповідає спеціальності 081 «Право», демонструє належний рівень структурної організації, методологічної обґрунтованості та спирається на велику кількість нормативних, доктринальних і практичних джерел. Дослідження відзначається комплексним підходом до аналізу ролі інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. З урахуванням змісту, ступеня наукової новизни, обґрунтованості висновків, рівня апробації результатів та їх оприлюднення у фахових публікаціях, дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 (зі змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

За результатами публічного захисту здобувач Бойко Олег Володимирович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

О. Кр

Олена КРИЖЕВСЬКА

[Handwritten signature]